

YAKIN KIRGIZ TARİHİNİN EFSANEVÎ KAHRAMANI ORMON HAN VE CAPARKUL TOKTONALİEV'İN "HAN ORMON" ADLI ROMANI ÜZERİNE

Halit AŞLAR*

Geliş Tarihi: Şubat, 2017

Kabul Tarihi: Mayıs, 2017

Öz

Ormon Han 19. yüzyıl Kırgız tarihinin en önemli simalarından biridir. Rus Çarlığı, Çin ve Hokand Hanlığı üçgeninde sıkışmış halkının bağımsızlığı ve geleceği için kutlu bir mücadeleye girişmiş ancak başarılı olamamıştır. Yüzyıllar sonra Ormon Han döneminde siyasi olarak bir araya gelebilen Kırgız boylarının bir kısmı Ormon Han'ın iktidarını değil, Rus Çarlığının iktidarını benimsemiş, bu yüzden Rus Çarlığının Kırgızistan topraklarını ele geçirmesi kolaylaşmıştır. Caparkul Toktonaliev Han Ormon adlı romanında gerek Çarlık ve gerekse Sovyetler Birliği döneminde feodal ve zalim bir yönetici olarak tanıtılan Ormon Han'ı edebiyat sanatı içerisinde aklamak ve onun halkının bağımsızlığı ve geleceği için mücadele etmiş gerçek bir halk önderi olduğunu kanıtlamak ister gibidir. Yazar Ormon Han'ın faaliyetlerini ve dönemin olaylarını tahkiye ederken sık sık resmî belgelere başvurur. Kırgız edebiyatında bu tür romanların kaleme alınması ülkede millî şuurun gelişimine katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Rus Çarlığı, Tarihî Roman, Kırgız Edebiyatı, Ormon Han, Caparkul Toktonaliev.

THE LEGENDARY HERO OF THE KYRGYZ HISTORY ORMON HAN AND THE NOVEL NAMED "HAN ORMON" BY JAPARKUL TOKTONALIEV

Abstract

Ormon Han is one of the most important heroes of 19th century Kyrgyz history. The Kyrgyz people were under the pressure of the Russian Empire, the Chinese and the Hokand Khanate. Orman Khan has struggled for independence for his people and independence for the future but has not succeeded. Some of the Kyrgyz people, who came together politically in the period of Orman Khan centuries later, adopted the rule of the Russian Empire, not the Orman Khan's. Because of this, the Russian Empire easily seized the territory of Kyrgyzstan. In the novel "Han Ormon" by Japarkul Toktonaliev, Ormon Khan, introduced as a feudal and cruel ruler during the period of Russian Empire and Soviet Union, acquits in literary art. The author wants to prove that Orman Khan is a true people's leader who has fought for the independence and future of the Kyrgyz people. The author frequently applies to official documents when defeating Ormon Khan's activities and events of the period. The removal of such novels in Kyrgyz literature contributes to the development of national consciousness in the country.

Keywords: Russian Empire, Historical Novel, Kyrgyz Literature, Ormon Khan, Japarkul Toktonaliev.

* Yrd. Doç. Dr.; Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fak. Türkoloji Böl., aslarhalit@yahoo.com.

Giriş

Yakın Kırgız tarihinin önemli kahramanlarından olan Ormon Han 1791 / 1792 yılında Sarıbağış boyunun aksakalı Niyazbek'in sekiz evladından biri olarak dünyaya gelmiştir. Büyükbabası Kalmuk baskınlarına karşı mücadele etmiş Esengul Biy'dir (Ömürbekov, 2003: 40).

1842 yılında Ormon'un han ilan edilmesi Kırgız devletçilik geleneğinin en önemli olaylarından biri olarak kabul edilir. 1930 yılında bölgeye gelen S. Abramzon kaleme aldığı çalışmada Ormon'un han oluşunu 1206 yılında Cengiz Han'ın kendini tüm Moğolistan'ın lideri ilan etmesine benzetir ve Ormon'un han seçilmesini Kırgız tarihinde halkı son kez siyasi olarak bir araya getirme çabası olarak nitelendirir (Cıynak, 2003: 21).

A. N. Bernştam, Ormon Han'ı Rus İvan Grozniy ile kıyaslar, tarihçi B. Camgırçinov Ormon'un han seçilmesini Rus Çarlığının, Çin İmparatorluğunun ve Hokand Hanlığının baskıcı siyasetine ve tehditlerine maruz kalan Kırgız halkının bu duruma karşı onurlu bir duruş gösterme refleksi olarak görür (Kultayeva, 2007: 95).

Sovyetler Birliği Dönemi'nde Ormon Han'la ilgili araştırmalar yapan ve 1944 yılında "Ormon Han Devrindeki Kırgızlar" adlı bir çalışma yayımlayan ünlü Kırgız araştırmacı B. Camgırçinov bu yüzden siyasi soruşturmaya maruz kalmıştır. Bundan sonra eser halka ulaşmamış, arşivlerde kalmıştır. 1990'lı yıllarda ortaya çıkmaya başlayan objektif tarihî çalışmaların içinde B. Soltonoev'in eseri dikkatleri çeker. Onun eserindeki bilgilere göre Ormon'un han edilmesiyle ilgili şu tarihî bilgiler mevcuttur:

1842 yazında Ormon Koçkor yakınlarındaki Orto-Tokoy bölgesindeki Tarmal'da (farklı kaynaklara göre ise Balıkçı şehrinin yakınındaki Kötmaldı'da) Kırgız boylarının önde gelenleriyle bir toplantı yapar. Kurultaya Bugu boyundan Boronbay ve Murataalı, Sayak boyundan Ketirekeye uulu Alıbek, Sarıbağış boyundan Cantay, Kalıgul, Törögeldi, Solto boyundan Cangaraç, Şoruk Biy, Saruu-Kuşçu boyundan Acıbek katılmıştır. Ormon Han Kırgızların dört koldan baskı altında olduğu ve bir halk lideri seçilmesinin zaruret olduğunu belirtir. Ormon'un han olması teklifini ise Cantay dile getirir, Cangaraç da destekler. Diğerleri de bu teklifi kabul ederler (Soltonoev, 1993: 193).

Ezelden beri süregelen han ilan etme töreni yerine getirilip, Ormon ak keçeden elbise giyer (Usenbayev, 1999: 31). Bu törenden sonra ise Ormon aksakallar arasında görev dağılımı yapıp yeni kurallar koyar, küçük bir anayasa oluşturur (Kultayeva, 2007: 97).

1.Toktonaliev'in Tarih Çalışmaları ve Han Ormon Romanının Ortaya Çıkış Serüveni

Ormon Han'ın hayatı, verdiği mücadele ve han seçilmesi Kırgız edebiyatında birkaç tarihî romanda tahkiye edilir. E. Mederbekov'un Kızıl Calın, K. Osmonaliev'in Köçmөndör Kagılışı, C. Toktonaliev'in Han Ormon adlı romanlarında Ormon Han'ın han olma süreci anlatılır. E. Mederbekov'un Kızıl Calın ve K. Osmonaliev'in Köçmөndör Kagılışı adlı romanlarında da Ormon Han'ın han ilan edilme süreci tahkiye edilmiştir (Kultayeva, 2007: 95).

Han Ormon romanında Kırgız boylarını yüzyıllar sonra bir araya getirmeyi başarmış ve Kırgızların hanı olmuş Ormon Han'ın hayatı, kişiliği, yöneticiliği, mücadeleleri, savaşları, iç dünyası, kahramanlığı ve Kırgız tarihi ve halkı için önemi detaylı bir şekilde yazar tarafından tahkiye edilmektedir. Toktonaliev'in kaleme aldığı Han Ormon romanı iki ciltten oluşur. Yazar Ormon Han'ın kardeşlerinden Şaten'in torunlarından (Toktonaliev, 2000: 6). Yazar Toktonaliev söz konusu romanı yazmadan önce dönemin sosyal ve siyasi gelişmelerini anlattığı birtakım ilmî çalışmalar yapmıştır. O dönemle ilgili yaptığı araştırmaların ardından "İstoriçeskie i arhivnie dokumenti ob Ormon Hane (1790-1854)" (Ormon Han Hakkındaki Tarihî ve Arşivsel Belgeler 1790-1854) adlı eseri yayımlanmıştır. Bununla birlikte akademisyen B. Camgırçinov'un 1944 yayımladığı ancak yasaklanan "Kırgızı v Epohu Ormon Hana" (Ormon Han Döneminde Kırgızlar) adlı eserini Kırgızcaya çevirmiştir. Tarihçi K. Üsөнbaev'in Ormon Han adlı ilmi monografisi Toktonaliev'in ön sözüyle yayımlanmıştır (Toktonaliev, 2000: 9).

Caparkul Toktonaliev romanının birinci cildini 2000, ikinci cildini ise 2001 yılında yayımlamıştır. Asıl mesleği elektrik mühendisliği olan yazarın ilk edebî eseri bu romandır. Yazar romanın ikinci cildinin sonundaki 'son söz' bölümünde romanının içeriğini şu satırlarla dile getirir:

Sovyetler Dönemi'nde Kırgız halkının kendi geleceği için ümit dolu mücadelesini anlatan birçok vaka tarih sayfalarından çıkarılıp onun yerine Kırgız boylarının kendi istekleriyle Rus Çarlığına katıldıkları hakkında sahte ve ikiyüzlü bilgiler konuldu. Boylara vurulan feodal damgası toplumun ideolojik dengelerini değiştirdi. Her biri yüksek insani özelliklere sahip Kırgız halkının birliği, dirliği ve özgürlüğü için mücadele eden Ormon Han, Boronbay, Murataalı, Tilekmat, Acıbek, Cantay, Cangara gibi önderlerin, Medet, Acıbek datkaların adları halkı ezen, acımasız, bencil, hain, topluma yabancı kişiler olarak adlandırılıp torunları soruşturmalara alındı. X. yüzyılda büyük Kırgız devleti yıkılıp halk dağıldıktan sonra son defa boy liderlerini halkın desteğini alarak, Kırgız hanlığını kurmak için halkı Rusya işgaline karşı bir araya getirmeye çalışan Ormon Han'ın devrini anlatan "Kırgızı v Epohu

Orman Hana” (1944) adlı eseri yazdığı için B.Camgırçinov tutuklandı, Ormon Han’ın ismi tarih sayfalarından silindi.

Han Ormon romanı tarihî belgelere dayanılarak kaleme alındı. Eserde 1806-1855 yılları arasındaki trajik olaylar, sosyoekonomik durum, millî şuurun korunma gayreti ve özgürlük mücadeleleri tahkiye edildi. Romanda tarihî gerçeklikler olduğu gibi gösterilmeye gayret edildi.

Sözümün sonunda şunları söylemek istiyorum. Eser kısa bir zaman dilimi içerisinde yazıldı. Hatasız iş olmaz. Yapıcı eleştiriler yapanlardan razıyım. Eserin üzerinde çalışırken tarihi belgeleri bulmamda yardımcı olan tarihçi ve Ormon Han’ın torunlarından Rıskul Coldoşev’e teşekkür ederim (Toktonaliyev, 2000: 282).

2. Caparkul Toktonaliev’in “Han Ormon” Adlı Romanı

2.1. Vaka

Han Ormon romanının birinci cildinde vakayı 19. yüzyılın başlarında bir taraftan Hokand Hanlığı, bir taraftan Çin İmparatorluğu diğer taraftan da Çarlık Rusyası’nın stratejik önemi oldukça büyük olan Kuzey Kırgızistan bölgesini ele geçirme çabaları ve Kırgızların, her ne kadar kendi boyları arasında anlaşmazlıkları olsa da, Ormon Han’ın önderliğinde bir araya gelmeleri ve bu üç farklı güce karşı mücadeleye başlamaları teşkil etmektedir. Ormon Han yüzyıllardır siyasi bir güç sıfatında bir araya gelmemiş Kırgız boylarını bir araya getirerek onlara önderlik yapar ve çetin bir özgürlük mücadelesine girişir.

Romanın ikinci cildinde ise Kırgız boylarını bir araya getiren Ormon Han’a karşı Hokand hanlığının baskıcı siyaseti, Çarlık Rusyası’nın bölgeyi ele geçirme gayretleri ve nihayetinde kuzey Kırgız boylarını birbirlerine düşman etmeleri anlatılır. Yazar ikinci ciltte Ormon Han’ın Kırgız tarihindeki önemine, Kırgız halkının özgürlüğü ve dirliği için giriştiği mücadelelere tarihî gerçekliğin sınırları içerisinde kalarak yer vermektedir.

Roman, “Yıl 1806” diye başlamaktadır. Kuzey Kırgızistan’da Kırgız boyları arasında birtakım sürtüşmeler vardır. Ormon bölgenin ileri gelenlerinden Niyazbek Bey’in sekiz oğlundan biridir. Bir gün Niyazbek’in köyüne Sayak boyu saldırır, atlarını çalarlar. Müdahale etmek isteyen Niyazbek’in yakınları ve oğlu Ormon peşlerinden at koştururlar. Ormon Eraalı tarafından yakalanır ve onlara esir düşer. Altı ay esir kalır. Romanda altı ay esir kaldığı belirtilir. Bununla ilgili olarak ise tarihçi T. Ömürbekov Ormon Han’ın çocukluğu ve delikanlı olduğu dönemlerle ilgili şu bilgileri vermektedir:

Geleceğin hanının gençliği Kuzey Kırgız boylarının kendi aralarında sürekli çekişmelerin olduğu bir döneme denk gelir. Ablay Han’ın baskınından sonra

yeniden kalkınmaya çalışan yerli halkın topraklarına Çin Prensi ile Hokand hanı göz dikip daha sonraları düşmanca tavırlar takınır. Bencil boy liderlerinin uygulamaları sıradan halkın hayatını iyice zorlaştırmıştır. Halkın çektiği sıkıntılar, düşmanların dört bir koldan ülkeyi sarmaya başlaması, gözünün önünde cereyan eden boy çatışmaları iyi birer ders olmuştur. Ormon Han'ın yetişkinlik dönemlerinde başından geçen bazı olaylar Cengiz hanın gençliğinde başına gelen olaylara benzemektedir. Örneğin halk şeceresine göre Ormon 17 yaşında Şamşı boğazında boylar arasındaki kavgada esir düşüp yaklaşık bir yıl tutsak kalmıştır. Genç Timuçin gibi zincire vurulmuştur. Sonra kaçıp kurtulmuştur. Tayçıut boyunun tutsaklığından kaçıp Kurtalan Timuçin'e at çobanı Sorgan Sira yardım ederken, Ormon Han'a ise yolda karşılaştığı tanımadığı biri onu köyüne götürmüştür (Ömürbekov, 2003: 42).

Ormon'un esir düştüğü bu olayın romanda bir baskın sonucu gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bu baskında Sarıbağış boyundan biri ölür. Sarıbağış boyuna mensup Ormon Han esirlikten döner ve günlük hayatına devam eder. Romanın ilk sayfalarında bölgenin ileri gelenlerinin konuşmaları, sohbetleri sohbetlerinde anlatılan kadim tarihî olaylar, yemek yeme, kımız içme, komuz çalma gibi unsurlar yer alır. Bu sohbetler daha çok yaşlıların gençlere verdiği tavsiyelerdir. 1824 yılına gelinir. Yazar dönemin siyasi panoramasını eserinde sık sık anlatır. Küçük Ormon artık büyümüş ve delikanlı olmuştur.

Hokand hanlığına bağlı bazı askerler Kırgız köylerine gelip halka birtakım haksızlıklar yapmaktadırlar. Bir gün yine Hokand askerleri bir Kırgız köyünde bir Kırgızın atını zorla elinden almak isterler. O sırada Ormon ve arkadaşları askerlere karşı koyarlar ve onları ata ters bindirip Hokand sarayına gönderirler. Bu olay üzerine Ormon ismi Hokand hanlığında ilk defa duyulur ve bu süreç Hokand hanlığının Ormon Han'a 'Parvanaçı'¹ makamı vermesine kadar devam edecektir. Ormon'un Hokand askerlerine karşı koyması Kırgızlar arasında onun itibarını yükseltmiştir. Bu olay tüm Kırgız boylarında ağızdan ağıza anlatılır ve Ormon'un şanı tüm Kırgızlar arasında yayılmış olur. Romanın kahramanlarından biri de Hokand hanı Medeli Han'dır. Medeli Han Dönemi Hokand hanlığının güçlü devirlerinden biri olmuştur. Bu hususta tarihçi Hamid Ziyayev eserinde o dönemi şu sözlerle özetler:

Genel olarak, Ömer Han'ın hükümdarlık dönemi Hokand Hanlığı'nın en güçlü devri oldu. Bu durum onun oğlu Medeli Han'ın (1823-1842) devrinde de göze çarpar. Örneğin, 1834 yılında Karategin, Kölab, Hisar, Bedeşhan, Dervaz ve Matça tâbi edildi. XIX. asrın 20-30'lu yıllarında günümüzdeki Kırgızistan toprakları ele geçirildi. Pişpek, Tokmak, Kurtka ve başka birçok askerî istihkâmlar kuruldu.

¹ Buhara hanlığı zamanında Han'ın emirlerini halka duyuran kişi, mevki, devlet görevlisi. Kırgız Tilinin Sözdüğü. Bişkek, s, 1034.

Buralar zamanın geçmesiyle ticaret ve zanaatkârlık ocaklarına dönüştü (Ziyayev, 2004: 32).

Kuzey Kırgızistan bölgesini yöneten Alişer Bin Zahriddin Medeli Han'a gönderdiği mektubunda Hokand askerlerine yapılan saldırıyı şöyle anlatır:

Vergiciler dağ arasında Esenbay'ın köyüne gitmişler. Vergi için mal alma sırasında atlı Kırgızlar gelip kavga çıkarmışlar. Hanın yüceliğine laf etmişler. Bu terbiyesizliği yapanın kim olduğunu adamlarımız tanıyamamış. Bizim aldığımız bilgilere göre Bugu boyundan Boronbay, Murataalı, Samsalı Biyler, Ömür, Balbay ve Mırza adlı cesur delikanlılar var. Sarıbağış boyunda ise Nıyazbek Biy, onun Berdibek, Berdikoco, Ormon, Acı, Suban, Şaten, Kocobek, Irıskulbek adlı sekiz oğlu var. Törögeldi ve Adıl da halk arasında çok itibarlı. Bunların içinde en yamanı Ormon. Bizim saygıdeğer imamımız Ahbar bu işte sadece isyankarlık değil, siyaset de var demiş. Ormon'dan başka hiç kimse böyle bir şey yapamaz. Bunun için Ormon'ı yakalayıp hapse atmak için adam gönderelim diye düşündük ama bunu sizden isteyemedik. Bu iş sorumlulukla yaklaşıp, Ormon gibi isyankarlara nasıl ceza vermemiz gerektiğini size danışmak istedik. Allahu Teala'dan, yüce saygıdeğer Allayar, size uzun ömür, mertebe dileyip size ve sarayınıza her zaman hizmet eden hizmetkarınız Alişer Bin Zahriddin. 1218 Recep ayının 1. günü (Toktonaliyev, 2000: 76).

Kuzey Kırgızistan'daki romandaki tabiriyle Arka'daki Kırgız boylarının ileri gelenlerinin neredeyse tamamının adının geçtiği mektup Medeli Han'a ulaştırılır. Medeli Han Ormon'u cezalandırmak yerine ona bir unvan verip onu Hokand hanlığının görevlisi yapmak ister. Nitekim bir süre sonra Ormon Han'a *parvanaçı* unvanı verilir. Ancak halkının bağımsızlığını isteyen ve dört bir koldan yaşadıkları bölgeyi kuşatma alan çeşitli güçlere karşı Ormon Han özgürlük mücadelesi verecektir.

1842 yılında Kırgız boyları arasında yapılan toplantıdan sonra tüm boylar Ormon'u kendilerine han olarak seçerler. Hokand sarayında görevli Alimbek datkanın bu toplantıdaki sözleri hem dönemin siyasi panoramasını çizmekte hem de Ormon'u hanlığa aday göstermektedir:

Türkistan'daki üç Müslüman hanlık Buhara, Hive ve Hokand birbirine düşmanlık besliyor. Buhara Hokand hanlığını yıkıp yönetimi eline geçirmek istiyor. Kuzeyden Ruslar geliyorlar. Kazak kardeşlerimizi anlamak zor. Kenesarı Sultan sadece Ruslarla değil kendi halkıyla da savaşıyor, bu yetmiyormuş gibi Hokand topraklarını da ele geçirmeye çalışıp Sır Derya boyundaki kaleleri işgal ediyor. Müslüman ve Türk soyu olarak birleşebilir miyiz acaba diye çok düşünüyorduk. Şimdi saray

başsız, Buhara'nın hedefinde, geleceği karanlık. Fakat şimdi tahmin etmek zor. Bu yüzden Kırgız halkı kendi kaderini tayin etmeli. Sabahtan beri söylenen sözlere razıyım. Minazar Biy çok güzel söyledi, İnşallah Kırgız sarayı da olacak. Aramız uzak olsa da dileklerimiz bir. Şimdi son söz bir han seçme işinde. Hanın ulu vazifesini yerine getirebilecek büyük adamlarımız var denildi, ismini ilan edelim dendi. Beni affediniz, uzaktan geldim, düşüncemi söyleyeyim. Belki düşüncelerimiz aynı çıkar. Benim düşünceme göre Nıyazbek uulu Ormon Baatır han olacak bir yiğit (Toktonaliyev, 2000: 194).

Toplantıda söz alanların hepsi de Ormon'un han olması konusunda hemfikir olurlar ve böylece Ormon Kırgız boylarını bir araya getiren bir han sıfatıyla Ormon Han olur.²

Han olan Ormon ilk iş olarak birçok kanun çıkarır ve birliği, dirliği, asayişini sağlamaya çalışır. Bunda da başarılı olur. Barış tekliflerini bir türlü kabul etmeyen Kazakların Üç Cüz boyunun hanı Kenesarı'yı yapılan savaşlar sonucunda yener. Birçok kez mektuplaşan ancak Ormon Han'ın barış niyetini algılayamayan Kenesarı Han Kazak halkına da zulmetmiş, Rus Çarlığı kuvvetleriyle çarpışmak yerine kendi halkıyla ve Kırgızlarla mücadele etmeyi tercih etmiştir.

Eserde Kenesarı Han'ın kuvvetleriyle Ormon Han'ın kuvvetlerinin yaptıkları mektuplaşmalar ve savaşlar detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Ormon Han Kenesarı'yı yenince bunu fırsat bilen Rusya Ormon Han'ı tebrik eder ve onunla ilişki kurmaya çalışır. 1847 yılında Ormon Han ve arkadaşları Rus generali Vişnevskiy ile görüşürler ve Kazaklarla Rus Generali Vişnevskiy huzurunda bir anlaşma yaparlar. Rusya burada arabuluculuk yapmaktadır.

Rus hakimiyetini kabul eden ilk Kırgız boyu Bugu boyudur. Bugu boyunun ileri gelenlerinden Boronbay aynı zamanda Ormon Han'ın dünürüdür. Bugu boyunun Rus hakimiyetini kabul etmesinde Tatar Fayzulla Kazimoviç'in rolü büyüktür. Kırgız boyları arasında gezerek sürekli Rusları öven Tatar Fayzulla bu amacına Bugu boyunu ikna ederek ulaşmıştır.

Romannın ikinci cildi Bugu boyunun aralarında yaptıkları toplantının anlatımıyla başlar. Fayzulla Nogaev Buguların arasında, Rusya lehine propaganda yapar. Boronbay Biy Rus Çarlığı ile iyi ilişkiler kurmak istemektedir. Bugu boyu ileri gelenleri ise Ruslardan yardım almaktansa, Ormon Han'a katılmaları gerektiğini belirtirler.

² Tarihçi T. Ömürbekov'un fikrine göre Ormon'un han olduğu yıl 1842'dir. Ormon'un han ilan edildiği yıl hakkında âlimler arasında farklı görüşler mevcuttur. Çoğu araştırmacı son han ilan etme töreninin 1842 yılında yapıldığını belirtir. Belek Soltonov ile S. Abramzon ise Kırgızların Ormon'u 1830-1831 yılları arasında han seçtiğini belirtmektedirler. Bağımsızlığın ilk yıllarında bu meseleyi tekrar gündeme getiren Ormon hanın torunlarından R. Coldshev ise dedesinin 1841 yılında han ilan edildiğini söylemektedir (Ömürbekov, 2003: 46).

Rus politikacıların bundan sonraki hedefi Hokand hanlığıdır, ancak bölgede yeni bir güç oluşmuştur. Bu güç Ormon Han önderliğindeki Kuzey Kırgızlarıdır. Bu gücü de Rus yöneticiler Kırgızları bölerek bertaraf etme niyetindedirler ve Tatar Nogaev Bugu boyunu Rus hakimiyetine girmeleri noktasında ikna ederek bu niyeti faaliyete geçirmeye başlamışlardır. Rus yöneticiler Ormon Han'ın Kenesarı'yı yenmesine sevinmekle birlikte onun gücünün artmasından rahatsızdırlar.

Fayzulla Nogaev bölgede olup bitenleri general Vişnevskiy ve prens Gorçakov'a anlatır. Yazar, Rus yöneticilerin Nogaev'e saygı duymadıklarını onu sadece kendi emellerini yerine getirmelerinde yardımcı olması için kullandıklarını sürekli dile getirmektedir. Romadaki bazı kahramanlar da yine aynı şekilde Nogaev gibi yazar tarafından 'kötü kahramanlar' olarak zikredilir, daha doğrusu bu anlamda imalar yapılır.

Ormon Han'ın artan nüfuzundan rahatsız olan sadece Rus yöneticiler değildir. Oldukça yakınında bulunan bazı aksakallar da durumdan rahatsızdır. Örneğin, Cantay Biy bunlardan biridir ve Kazak hanı Kenesarı'nın başını isteyen Rus yöneticilere bir mektup yazdırır. Cantay Biy Rus yöneticilerle yakın ilişkiler kurup nüfuzunu artırma çabaları peşinde koşmaktadır. Bu mektubu yazar Kazakistan devlet arşivlerinden almış, eserinde kullanmış ve bunu da dipnotla göstermiştir. Cantay Biy ilerleyen yıllarda Ormon Han'dan tamamen ayrılır, hatta onun birçok faaliyetine karşı çıkar.

Kırgız halkı arasında nüfuzu gittikçe artan Ormon Han'ın düşmanları da artmaktadır. Rus yöneticiler, yakınındaki kıskanç aksakallar derken diğer yandan da Hokand yöneticileri Ormon Han'ın gücünü kırmak istemektedirler.

Hokand hanlığında Kırgızları temsil eden Bayserke Biy Hokand hanlığının asıl niyetinin Kuzey Kırgızlara saldırmak olduğu haberini getirir Ormon Han'a. Bayserke Biy'in tarih kaynaklarında Ormon Han bir nevi dışişleri bakanlığı kurduğu bu kurumun başında da Bayserke'nin olduğuna dair bilgiler mevcuttur (Ömürbekov, 2003: 53).

Hokand hanlığı askerlerinin Kuzey Kırgızistan Kırgızlarına saldıracağı haberini getiren Bayserke Biy Ormon Han'ın sorusu üzerine Hokand sarayı içindeki genel atmosferi şu sözlerle vermektedir:

-Sarayın iç dirliği nasıl size göre?

-Sarayda dirlik var demek biraz zor. Dışarıdan siz biz diyorlar ama her birinin kendi içinde sakladığı amaçları olduğu hissediliyor. En güçlü görüş ayrılığı Kıpçaklar ile Sartlar arasında. Kırgızlardan hoşlanmasına rağmen Musulmankul'un niyeti iyi değil. İt havlamasını, tilki sevmez denildiği gibi Alimbek datkanın saraydaki etkisini

göremiyor. Kudayar Han'a kızını veren Musulmankul'un itibarı iyi. Hanın gençliğinden faydalanıp dizginleri eline almaya çalışıyor. Bunu hisseden Kudayar Han buna kızıyor gibi. Giderek Musulmankul iktidarı ele geçirmeye çalışırsa bu hiç iyi sonlanmayacak. Sartlar Kudayar Han'ın iktidar hırsını arttırıp her türlü önlemi almaya çalışıyorlar. Onların amacı Musulmankul'u iktidardan alıp, hanı kendilerine çekmek, dedi Bayserke biy.

-Peki Bey, Hokand ile Buhara'nın arası nasıl, bunu anlatınız.

-Hokand ile Buhara'nın arasının iyi olduğunu söylemek zor. Buhara hala Hokand'ı ele geçirmek istiyor. Hatta Hokand'ı ele geçirmek için savaş hazırlıkları yapıyor. Buhara daha güçlü sözleri halk içinde giderek yayılıyor, halk bundan memnun değil dedi Bayserke (Toktonaliyev, 2001: 46).

Bayserke ve Ormon Han arasında geçen bu diyalog okura verilen dönemin siyasi havasıyla ilgili bilgilerdir aynı zamanda. Ormon Han Hokand sarayının içinde olup bitenleri ve Hokand-Buhara hanlıkları arasındaki ilişkileri yakından takip etmektedir.

1847 yılında Hokand askerleri Kuzey Kırgızlarına saldırı düzenlerler. Kuzey Kırgızları bu saldırıyı püskürtür, Hokand askerleri geri kaçarlar. Durum üzerine Ormon Han Kırgız liderlerle bir toplantı yapar. Toplantıya Cantay, Cangaray, Duulat, Sake, Acıbek biyeler ve Törögeldi, Alıbek, Çingış, Tülögabil, Adıl, Mande, Abıkanlar katılır. Bu şahsiyetler gerçek hayatta yaşamış kişilerdir.

Rus yöneticiler Ormon Han'a Kenesarı Han'ı yendiği ve Hokand askerlerini de geri püskürttüğü için bir ödül gönderirler. Ödülü Tatar Galim aracılığıyla gönderirler. Rus siyasetinin bilincinde olan Ormon Han ile Tatar Galim arasında geçen diyalog dikkat çekicidir:

-Peki Kenesarı'dan sonraki Kazak halkının durumu nasıl Galim Bey, dedi Ormon han.

-Kenesarı isyanı bittikten sonra Kazaklar sakinleşti. Tamamı da Rus hakimiyeti altına girdi. Kenesarının oğulları, akrabaları Taşkent'e göçüp yerleşti. Hokand'ın sizi tekrar zaptedeceği söyleniyor. Hokand size saldırırsa onlara katılıp babalarının intikamını almak istiyorlar şeklinde fikirler var, dedi Galim.

-Bu sözlerin temeli var. Hokand Kuzey'i tekrar alma fikrinden hala vazgeçmiş değil. Rusya'nın Hokand ile ilgili hesapları var, değil mi Galim Mırza.

-Bu büyük bir devletin meselesi. Ben bunu bilemem. Rusya'nın Hokand'ı ele geçirmek için uygun zamanı beklediğini bilse de böyle dedi.

-Galim sen Müslüman evladsın, dedi Ormon han. Bizden sır saklama. Rusya bir taraftan bizi "Birleşmiş güçsünüz, Kenesarı'yı yendiniz" deyip övüp hediyeler

gönderiyor. Diğer yandan da senin akrabın Nogaev'i Boronbay'ın koltuğunun altına sokup Rus hakimiyetine geçmeleri için ikna ettirmeye çalışarak Kırgız birliğini bozmaya çalışıyor. Kenesarı'ya karşı verdiğimiz savaşa Bugu boyu katılmadı. Bize saygı duymuyor mu ?” dedi.

-Fayzulla ticaret işleriyle uğraşiyor. Obmu'daki Ruslarla bir ilişkisi yok. Sonuçta o bir tüccar. Rusya'nın tamamını gezmiş. Rusya'yı Boronbay'a anlatıyor olabilir, dedi Galim.

-Peki öyle olsun diyelim. Elbette Boronbay'ı dize getirmek bizim işimiz dedi Galim'e sert bir bakışla bakıp. Galim Bey siz sadece sıradan bir tercüman değilsiniz, Kazaklar ile Rusların arasında saygın birisiniz. Sözü'nün geçtiği yerlerde bizi savun. Biz kadim bir halkız. Çin, Rusya ve Hokand'ın ortasında bağımsız bir halk olarak kalmak istiyoruz. Bu sebeple Kenesarı ile savaştık zaten. Biz temiz kalpli, sakın bir halkız. Hiç kimsenin hakimiyeti altına girmeyiz. Herkesle iyi ilişki kurmak istiyoruz. Biz Rus kervanlarının sınırlardan rahatça geçmesini sağlıyoruz. Ticaret de yapmak istiyoruz. Bizde yün var, deri var. Bunları Rusya'ya satıp karşılığında teknik malzemeler ve silah almak istiyoruz. Çocuklarımızı Kazan ve Ufa gibi şehirlere gönderip okutmak istiyoruz. Rusyanın nüfusu kalabalık, kendi dili kendi dini var. Bizim büyük komşumuz olsun diyoruz. Kırgız halkı da kendi gelenek göreneklerini, dilini dinini korusun, komşularıyla eşit bir ilişki kursun istiyoruz. Bunları aklında tut. Uzak yoldan geldin, yol yorgunusun seni daha fazla tutmayayım. Geriye kalanları sonra konuşuruz. Şimdi dinlen. Sonra boşa çıktığında tekrar buluşup konuşalım, dedi Ormon Han (Toktonaliyev, 2001: 74).

Romadaki bu satırlar Ormon Han'ın tesadüfen seçilmiş bir önder olmadığını, aynı zamanda halkının geleceğini gerçekten düşünen, ileri görüşlü, akıllı bir halk önderi olduğunu da kanıtlar niteliktedir. Üstelik Kırgızların komşularıyla eşit ilişkiler içinde olması gerektiğini, Çin, Rusya ve Hokand ile iyi ilişkiler kurmak istediğini belirtirken aslında kendilerinin de bir devlet olmak istediklerini anlatmak ister gibidir. Yazar bu gibi ifadelerle neredeyse romanın tamamında Ormon Han'ı yüceltmektedir, nitekim Kırgız boyları 1991'de bağımsızlığını kazanan Kırgızistan Cumhuriyeti'ne kadar yaklaşık 150 yıl bir daha bir halk kahramanı önderliğinde bir araya gelememişlerdir.

Rusya'ya kendisine verdiği ödülün dolaylı teşekkür etmek isteyen ve Rusya'yla iyi ilişkiler kurmak isteyen Ormon Han tercüman Galim aracılığıyla Ombu valisine bir mektup yazar. Bu mektup da Kazakistan devlet arşivinden alınmış ve dipnotla gösterilerek eserde kullanılmıştır. Ormon Han mektubunda ödül için teşekkür ettiğini ve Rusya ile iyi ilişkiler kurmak istediklerini belirtmektedir.

Ormon Han'ın savaşçı ve politikacı taraflarının yanında eğitim işlerine de ilgi gösteren bir lider olduğuyla ilgili bilgiler de yer alır romanda. Örneğin Ormon Han Coop-name adlı bir eser yazdırır. Kırgız boylarını gezip halkın dertlerini dinler, çözümler üretmeye çalışır, halkı bilinçlendirme işlerine önem verir. Halkı göçmen yaşam tarzından vazgeçirip tarım yapmaya teşvik eder. Çocukların eğitim görmesi gerektiğini her fırsatta belirtir. Ancıyan, Namangan, Buhara, Hokand, Kazan ve Ufa'ya Kırgız çocukların gönderilip eğitim almaları gerektiğini söyler. Kendi kaynaklarıyla medreseler kurdurur. Eğitim kurumlarını arttırmak için at yetiştirip satar ve parasını bu amaçta kullanır. Özellikle eğitim sorunlarını çözmek için birtakım gelir kaynakları üretir. Ormon Han bu zenginliği halkının her alanda gelişmesi için kullanmaktadır. Ormon Hanlığının hazinesini ve Ormon Han'ın özel mal varlığını tarihçi Belek Soltonoev şu şekilde açıklamaktadır:

Yabancı ülkelerden gelen tüccarlar ilk önce Ormon Han'ın sarayına gelip getirdiği mala göre vergi ödeyip sonra Kırgız köylerine girmeye izin alıyordu. Böylece Kaşgarlı, Kulcalı, Taşkentli, Ferganalı vb. tüccarlar gümrük vergisi ödüyorlar bu da hanlığın hazinesine giriyordu. Netice olarak hanlık kısa sürede önemli bir gelir elde etti. Bunun dışında onun 4-5 bin koyun, 2 binden fazla at ve atalarından miras kalan altınlar, gümüş eşyalar ve farklı malı mülkü vardı (Soltonoev, 1993: 196).

Ormon Han Rusların kendilerine iyi davranmasının sebebinin Hokand hanlığını almak istemeleri ve bu işte de kendilerinden yardım istemeleri olduğunu düşünmektedir. Romanın genelinde oldukça fazla diyalog bulunmaktadır ve yazar neredeyse tüm kahramanlarını uzun uzun konuşmaktadır.

Sert geçen kıştan sonra halkın sorunları daha da artar ve göç etme kararı alınır. Halka haksızlık yapanlara Ormon Han ceza yağdırır. Köçörbay adlı bir beyi zindana attırır. Tarihçi Belek Soltonoev Ormon Han zamanında Kırgız boylarının neredeyse tamamı arasında tam bir barış sağlandığını belirtmektedir.

Ormon Han'ın iç siyaseti genel olarak boylar arasındaki ilişkileri düzenlemeye yöneliktir. Boylar arası kavgaları önlemeye, ülkede huzuru, refahı getirmeye gayret etti. Özellikle Solto, Sayak, Bugu ve Talaslı Kırgızlar arasında ufak tefek hayvan hırsızlıkları sayılmazsa hemen hemen hiçbir sıkıntı yaşanmamıştır. Kazaklarla da Kenesarı han kendisi gelip saldırana kadar en ufak bir sorun yaşanmamıştır (Soltonoev, 1996: 197).

Halk göçüp İle'ye gelir. Bu durumdan Ruslar rahatsız olurlar. Hokand askerleri ise Kuzey Kırgızlarının boşalttığı toprakları 1851 yılında ele geçirir. Cantay ve Boronbay Hokand'a karşı savaşmayacaklarını beyan ederler. Bu yüzden Ormon Han toprakları kurtarmayı, asker

yetersizliğinden dolayı, göze alamaz, toplanan askerlerini de köylerine gönderir. Bu duruma oldukça hüznlenen Ormon'un iç dünyası, dönemin gelişmelerinin de yer aldığı bilgilerle, yazar tarafından şu satırlarla anlatılır:

Toplanan askerlere teşekkür edip köylerine dağıtıp Ormon Han evine döndü. Ormon Han düşünceli oturuyordu. Kırgız birliği sona mı erdi? Hayır, öyle hemen Kırgız birliği bozulmaz. İkiyüzlüler yüzünden böyle oldu. Halkın kaderi deyip konuşan verilen sözler nerede, beyler? Hokand'a, Ruslara giden halkın kaderi ne olur? Bunun vebali kime? Ben halkın geleceğiyle ilgili söz vermemiş miydim? Allah'ın huzurunda ne diyeceğim? İle'ye gidip topraklarımızı genişletme fikrim yanlış mıydı yoksa? Birinin topraklarına mı saldırdık, aç gözlülük mü yaptık? Hayır, halkın geleceğini düşünüp yaptığımız bir işti bu. Rus hakimiyetine girip çocuklarını Kazak sultanları gibi Petersburg Moskova şehirlerinde okutmak istiyorlar anlaşılmalı diye kızarak söylendi oraya buraya yürüyüp (Toktonaliyev, 2001: 198).

Ormon Han'ın yanındaki kadro giderek dağılır. Yakın adamlarından Alıbek de Ormon'a karşı tavır alır ve Boronbay ile ittifak yapmaya başlar. Boronbay'ın Rus hakimiyetine girme fikri Ormon'u oldukça rahatsız etmektedir, birkaç kez elçi gönderip onu ikna etmeye çalışsa da başarılı olamaz ve nihayet kendisi bizzat onunla konuşmak ister.

Yapılan davet üzere Ormon Han az sayıda adamıyla Bugu boyu lideri Boronbay'la görüşmek için yola çıkar. Ormon Han'ın görüşme teklifini bir tür savaş çağrısı olarak algılayan Boronbay ve Bugu boyunun ileri gelenleri ve Boronbay ile ittifak içinde olan ve Rus hakimiyetine sıcak bakan diğer aksakallar bu görüşmeye oldukça fazla sayıda atlı askerle gelir. Duruma Ormon Han ve adamları şaşırırlar.

Bugu boyu Ormon Han'ı ele geçirir ve bundan sonra Ormon Han iktidarının bittiğini ilan ederler. Ormon Han'ı dönürü Boronbay öldürmek istemez, sadece onu hapsedmek ister ve oğluna yani Ormon Han'ın damadına onu alıp köye götürmesini ve orada hapsedmesini ister. Bu arada Ormon Han'a karşı bir kını olan Balbay sinsice ona yaklaşır ve elindeki hançeri Ormon Han'ın vücuduna saplar.

Eserde Ormon Han'ı Balbay'ın öldürdüğü belirtilmektedir. Balbay daha önce Duulat Biy'in köyüne at çalmaya gelmiş, gece yarısı köylüler tarafından yakalanmıştır. Ancak Balbay rol yapıp başka birisi olduğunu söyler. Balbay'ın hırsızlık amacıyla köye geleceğini önceden bilenler onu göz altında tutarlar ve onu tanıyabilecek birini bulup gösterdiklerinde onun Balbay olduğu ortaya çıkar. Bunun üzerine yaşlı bir nine Balbay'ın kulağını keser. Daha sonra da Ormon Han'ın huzuruna çıkarılan Balbay han tarafından cezalandırılır. Ormon Han'ın katili Balbay ile ilgili bu durum T. Ömürzakov'un eserinde şu şekilde geçmektedir: "Ormon Han'ın

Medet Datkanın oğlu Duulat'ın köylerine at çalmaya gelip tesadüfen yakalanan ünlü Balbay Baatır'ı zindan gibi bir yere kapatıp bir yıl kadar hapsedtiği ve yakınlarını da tehdit ettiği bilinmektedir" (Ömürbekov, 2003: 43).

Böylece Balbay Ormon Han'ı öldürerek öcünü almış olur. Başta damadı Ömürzak olmak üzere oradakiler Ormon Han'a yardım etmek isterler, köye götürüp kızının yaşadığı eve getirirler, tedavi etmeye çalışırlar ama Ormon Han hayatını kaybeder ve böylece yazarın tabiriyle "Aldıda Kırgız elinin bugünküsünü çeyinki maşakattuu da, ümüttüü da colu cattı." (Toktonaliyev, 2001: 278). (Kırgız halkının günümüze kadarki zorlu ve umut dolu yolu belirlendi.) Kırgız halkının geleceği bu olaydan oldukça etkilenecektir.

Ormon Han'ın ölümünden sonra Kırgız boyları bir daha bir araya gelemez. Ormon Han'ın ölümü Rus yöneticilerin emellerine ulaşmaları için büyük bir fırsat olur ve onlar bu fırsatı çok iyi kullanırlar. Sarıbağış boyu Bugu boyundan Ormon Han'ın kanı için 1000 at ve 100 kız ister Bugu boyu ise bunu reddedip Ruslardan yardım talebinde bulunur. Ruslar Bugu boyuna yardım etmek için asker gönderme sözünde bulunurlar bu sözlerini tutmazlar. Sarıbağış ve Bugu boyu arasında -Ormon Han'ın vasiyetinin tersine- yıllarca süren savaşlar başlar. Bugu boyuna asker göndermeyi kabul eden Ruslar iki boy arasındaki savaş artınca asker göndermekten vazgeçerler ve iki boyun birbirini yok etmesini beklerler. Kuzey Kırgızların güçleri iyice azalır.

Romanın son sayfalarında yazar ünlü seyyah Petr Petroviç Semenov'un Kırgızistan coğrafyasında yaptığı seyahatlerden bahseder. Semenov Bugu Boyu lideri Boronbay ile de görüşmüştür. Semenov'un seyahatnamelerinde Ormon Han'ın öldürülmesiyle ilgili bilgiler de mevcuttur. Boronbay ise 1858 yılında vefat eder.

Romanın son bölümü, başka bir deyişle son beş sayfasında 1856-1860 yılları arasında meydana gelen tarihî gelişmelerin özeti verilir. 1855 yılında öldürülen Ormon Han'ın ardından meydana gelen bu olayların büyük bir çoğunluğu Kırgızların aleyhine gelişmiş, Ruslar Kırgızistan ve Türkistan topraklarını ele geçirmeye başlamıştır.

Yazar, iç ve dış mekân tasvirleri, kahramanlarının özellikle Ormon Han'ın iç çözümlemeleri ve birtakım diyaloglar dışında tarihî gerçekliğe oldukça fazla yer vermiştir. Yazarın asıl amacı da okurlara roman tadında tarihî gerçekleri aktarmak, Ormon Han'ın Sovyet Dönemi'nde değerlendirildiği gibi biri değil, Kırgız halkını düşünen ve halkı için özgürlük mücadelesi veren bir şahsiyet olduğunu kanıtlamaya çalışmaktır ve bunda da başarılı olmaktadır. Ancak, eser bir roman olduğu için yazarın bu "belge"lerden fazlaca faydalanması eserin edebî değerinin düşmesine sebep olmaktadır. Yazar eserinin genelinde hâkim bakış

açısını kullanır. Her şeyi bilen, gören, hisseden bir tavrı vardır. Bazı kahramanlarıyla içten içe alay ederken, bazı kahramanlarını ise eleştirir. Kahramanlarına karşı kişisel tavırları çoğu zaman kaleminin önüne geçmektedir.

2.2 Şahıs Kadrosu

Eserin şahıs kadrosunun büyük bir çoğunluğu tarihte yaşamış gerçek kişilerdir. Anlaşılacağı üzere eserın baş kahramanı Ormon Han'dır. Babası Nıyazbek, Hokand hanı Medeli Han, Rus generali Vişnevskiy gibi şahsiyetler romanın şahıs kadrosunu oluştururlar.

Han Ormon, şahıs kadrosu oldukça geniş bir tarihî romandır. Yazar eserinde bu kalabalık kadroyu sürekli konuşturur. Romanın genelinde birçok diyalog bulunmaktadır. Diyaloglar, iç ve dış mekân tasvirleri ve psikolojik çözümlerden çok daha hacimlidir. Bu diyaloglar aracılığıyla yazar olayları devam ettirir ve dönemin siyasi ve ekonomik durumu ve gelişmelerini kahramanları aracılığıyla okura aktarır. Yazar kahramanlarına karşı şahsi tavrını hissettirmekten çekinmez. Örneğin Ormon Han'ı kıskanıp ona karşı çıkan ve Kırgız birliğini bozan Boronbay ve Cantay yazar tarafından birer 'kötü' kahramandır. Yazar bunu doğrudan belirtmez, ancak usta ifadelerle okurun zihninde böyle bir izlenim uyandırır.

Ormon Han'ın ikincisi eşi Kazak kızı Uulbala da dikkat çeken bir şahsiyettir. Her zaman Ormon'un yanında yer alır ve onu her konuda destekler. Kazaklardan çok Kırgızlardan yanadır.

Diğer yandan general Vişnevskiy, Knez Gorçakov gibi Rus yöneticilere karşı yazarın tutumu genellikle tarafsızdır. Ama onlarla ilişki kuran Tatar Fayzulla Nogaev de yazarın hışmından kurtulamamıştır, başka bir deyişle, Tatar Nogaev de Boronbay ve Cantay gibi 'kötü' bir kahramandır. Ormon'un saygı duyduğu kahramanlardan biri Nacimuddin'dir. Ormon Han onun bir kitap yazmasını ister ve Coopname adlı bir kitap yazdırır. Sonra Kırgız boylarına haber salıp her bir boydan bir müstensihin bu kitabı istinsah etmesini emreder. Halkının eğitimsizlik sorununa da çözüm üretmek isteyen Ormon'u Nacimuddin desteklemektedir. Diğer yandan tercüman Tatar Galim de romanın ilginç kahramanlarından.

Kazak Hanı Kenesarı Kırgız kardeşleriyle bir araya gelmek şöyle dursun Kırgız köylerine baskınlar düzenlemiş, hatta kendi halkına da zulmetmiş bir önderdir ve Ormon Han'ın askerleri tarafından öldürülmüştür.

Hokand sarayında görevli Kırgız Kalıgul Alıbek, Ormon Han'ın oğlu Ümötaalı, Ormon'un yakın dostu Törögeldi, Cangaraç Biy, Tülögabil, Çingiş, Duulat, Sake, Acıbek, Kazak Biyleri Tauçıbek, Tezek Törö, Samake, Abley, Tezek, Süyük, Adil, Dayırbek; Kuşbegi Nurmammed, Kenesarı'nın oğlu Sızdık, General Annenkov, Albay Karbişev, Rusya Batı

Sibirya general valisi G. H. Gasford, Rusya Dışişleri Bakanlığı danışmanı Graf Sevyanın gibi kişiler de romanın şahıs kadrosunu oluşturan dikkat çekici diğer kahramanlardır. Hokand Hanı Medeli Han ve Kudayar Hanlar (Allayar Said Kudayar Han), Hokand'a bağlı Bişkek kalesi komutanı Alişer Bek, Musulmankul, Ormon Han'ın dostu Bayserke, Kırgız Baymırza Hokandlı kahramanlar olarak romanda yer almaktadırlar.

2.3. Zaman

Eserde vaka zamanı 1806-1855 yıllarıdır. Yazar eserinde nesnel zamanın tamamını kullanmaz. Vaka aktarılırken nesnel zamanda tasarruflar yapılır. Nesnel zamanda geçen olaylar zaman zaman bütün ayrıntılarıyla anlatılırken, özellikle romanın son bölümlerinde tarihî gelişmeler atlanarak, kısaltılarak önemli görülen olaylar anlatılır. Eserin birinci cildinde ve ikinci cildinin bir kısmında olaylar nesnel zamana paralel olarak gelişirken zaman zaman geriye dönüşler yapılır.

Bilindiği üzere 19. yüzyıl Türkistan coğrafyası için oldukça trajik bir yüzyıl olmuştur. Hive, Hokand ve Buhara hanlıkları arasındaki mücadeleler, Çin ve Rusya'nın Türkistan'ı ele geçirme politikaları bu yüzyılda gerçekleşmiştir. Türkistan Türk halkları bu yüzyılda büyük acılar çekmiştir. Yüzyılın Türkistan kahramanları halklarının bağımsızlığı için ölümü göze alarak mücadele etseler de istenilen nihai hedefe ulaşamamışlardır. Kırgız edebiyatında özellikle bağımsızlıktan sonra artış gösteren tarihî, biyografik romanların başkahramanları da çoğunlukla, bu yüzyılın kahramanlarıdır. Eserin tarihî zamanı bu yüzyıldır. Eserin tahkiye zamanı ise XXI. yüzyılın ilk yıllarıdır.

2.4. Mekân

Mekân, romana özgü olay ya da olayların ve roman kişilerinin hareketlerine ayrılmış sahnedir (Çetin, 2006: 135). Han Ormon romanında mekân unsuruna herhangi bir işlev ve değer yüklenmez. Mekân sadece vakaların cereyan ettiği yerler olarak karşımıza çıkar. Kırgızistan'ın kuzeyi, Rus yöneticilerin bulunduğu bazı şehirler ve Hokand sarayı romanda yer alan belli başlı mekânlardır. İç mekânların kahramanlar üzerinde herhangi bir etkisinden bahsedilmez, kişiler ile mekânlar arasında doğrudan ilişkiler kurulmaz.

Eserde mekân genellikle düşmanlar tarafından ele geçirilmeye çalışılan vatan topraklarıdır ve Ormon Han önderliğinde bir araya gelen Kırgız boyları topraklarını korumak ve özgürlüklerini kazanmak için mücadele ederler. Ancak Isık Göl bölgesindeki Bugu boyu bu mücadeleden vazgeçer ve Rus Çarlığı hâkimiyetine girmek ister. Abramzon, Semenov gibi ünlü araştırmacıların ekipbaşı olarak görev yaptığı ilk Rus araştırma ekipleri de ilk olarak Isık bölgesine giderler.

Romanda mekân unsurunun belirleyici bir yanı yoktur. Olayların sunulmasında, gelişmesinde, kişilerin kişiliklerinin belirmesinde yönlendirici, belirleyici bir işleve sahip değildir. Mekân sadece olay ve kişilerin belirgin kılınmasında birer araç ve vesile konumundadır. Romandaki mekânlar somuttur, soyut mekânlar söz konusu değildir. Bu somut mekânlar ise açık mekân olarak köyler, savaş alanları, boğazlar, dere boyları gibi hayat tezahürlerinin ve savaşların cereyan ettiği yerlerdir. Kapalı mekânlar olarak ise kaleler, saray, karargâh ve evlerdir. Zaman zaman bu kapalı mekânların sahiplerinin sosyal statüsüyle ilgili fikirler verebilmek için tasviri yapılır. Örneğin Medeli Han'ın bulunduğu Hokand sarayı, Ormon Han'ın mütevazi boz evi gibi. Dış mekan tasvirleri ise genellikle doğa ve mevsim tasvirleri olarak dikkat çeker.

Sonuç

19. yüzyıl Kırgız tarihinin en önemli isimlerinden olan Ormon Han Sovyetler Birliği Dönemi'nde hakkında araştırmalar yapılamayan aynı şekilde araştırma yapanların da cezalandırıldığı yasaklı bir isimdir. Ormon Han halkının birliği, dirliği ve geleceği için çetin bir mücadeleye girişmiş, kıskanç soydaşları ve güçlü devletlerin yoğun baskısı sonucu verdiği kutlu mücadeleyi kaybetmiştir. Üstelik onlarca yıl ismi karalanmış toplum nezdinde hiç hak etmediği şekilde tanınmıştır. Kırgızistan bağımsız bir ülke olduktan sonra ise onunla alakalı ilmî araştırmalar yapılmaya başlanmış ve edebî eserlerde yer almaya başlamıştır.

Caparkul Toktonaliev Han Ormon adlı romanında tarihî ve siyasi olayları neredeyse olduğu gibi anlatmaktadır. Eserde, tarihî romanda belge kavramına fiksiyon kavramından daha çok başvurulduğu farkedilmektedir. Bunun sebebi Ormon Han, Kanat Han gibi Kırgız tarihinde önemli bir rolü olan ancak Sovyet Dönemi içinde kendilerinden bahsedilmesi yasaklanan şahsiyetlerin halka, okurlara, gelecek nesillere Sovyet Dönemi'nde öğrenildiği gibi değil, gerçekte olduğu gibi anlatılmaya çalışılmasıdır. 1991 yılından sonra bağımsız olabilen Kırgızistan ve Kırgız yazarları bu bağlamda kendi tarihlerinde Kırgız halkı için mücadele etmiş atalarını gelecek nesillere edebiyat vasıtasıyla ve gerçekte olduğu gibi aktarmak istemektedirler. Böyle bir amaç güdüldüğü için fiksiyon kavramı daha çok eserin detaylarında, diyaloglarda veya birtakım önemsiz olaylarda kullanılmaktadır. Han Ormon gibi romanların hem Kırgız edebiyatının gelişimine hem de Kırgızistan'da millî şuurun gelişimine katkısı bulunmaktadır.

Kaynaklar

- ÇETİN, N. (2006). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Akçağ Yay.
- CIYNAK. (2002). *Ormon Han İlimiy Emgекterde Cana Arhivdik Materialdarda: Koşumçalanıp* (2. Baskı). Bişkek: Kırgızstan Yay.
- KULTAEVA, Ü. (2007). *Kırgız Tarihî Romandalarının Janrdık Özgöçölügü*. Bişkek.

- ÖMÜRBEKOV, T. (2003). *Uluu İnsandardın Kırgızstandın Tarihündä Rolu cana Ordu. (XIX.kılımdın ortosu-XX.kılımdın başı)*. Bişkek: Biyiktik Yay.
- SOLTONOEV, B. (1993). *Kızıl Kırgız Tarihi*. Bişkek: Uçkun Yay., I – II.
- TOKNOTALİYEV, C. (2000). *Han Ormon*. Bişkek.
- TOKNOTALİYEV, C. (2001). *Han Ormon II*. Bişkek.
- USENBAEV, K. (1999). *Ormon Han*. Bişkek: Şam Yay.
- ZİYAYEV, H. (2004). *Türkistan'da Rusya Tecavüzü ve Hükümlanlığına Karşı Mücadele. (XVIII. - XX. Asır Başları)*. (Çev. Ayhan Çelikbay). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.